

Amela Ljevo-Ovčina

JEZIK LIKOVA U VODOLAZKINOVOM *BRISBANEU*

U radu se analiziraju jezičke karakteristike književnih likova u romanu Jevgenija Vodolazkina *Brisbane*. Razmatraju se vizuelni načini bilježenja izgovora, upotrebe leksike s dijalekatskim, socijalnim i individualnim jezičkim obilježjima. Osobine jezika pojedinih likova u velikoj mjeri određuje njihova dvojezičnost, tako da su zabilježeni primjeri preključivanja jezičkih kodova. Istražuje se koliko jezik likova odražava sociolingvističku situaciju u zemlji u kojoj je smještena radnja književnog djela.

Ključne riječi: *Vodolazkin, književni likovi, ruski jezik, ukrajinski jezik, dvojezičnost, višejezičnost, code-switching, sociolingvistički*

1. UVOD

Brisbane je četvrti roman poznatog i nagrađivanog ruskog pisca Jevgenija Vodolazkina. Prije ovoga je Vodolazkin objavio romane *Solovjev i Lari-onov* (*Соловьев и Ларионов*), *Lavr* (*Лавр*) i *Avijatičar* (*Авиатор*). Tražeći načine da bude originalan, Vodolazkin u ovom romanu stvara priču, pored ostalog, koristeći muziku i zvuk. Višejezičnost u ovom se romanu ne ogleda isključivo u upotrebi ukrajinskog, pojedinih riječi iz njemačkog i engleskog te muzičkih termina iz italijanskog jezika u ruskom tekstu – ona se ispoljava, osim verbalnim, i neverbalnim elementima. Pored mimike koja doprinosi potpunijoj karakterizaciji likova, u romanu višestruku ulogu ima, zapravo, muzika, a sama struktura romana podsjeća na polifonijsko djelo. Jedan glas pripada pripovjedaču, piscu Nestoru, a drugi slavnom muzičaru koji piše dnevnik. U liku Nestora nije teško prepoznati istoimenog ljetopisca kojim se Vodolazkin bavio kao medijevist. Roman

se gradi na Nestorovom pripovijedanju o Glebovom životu, od kijevskog djetinjstva, polaska u osnovnu i istovremeno u muzičku školu 1971. godine, preko 90-ih godina, studiranja i mladosti u Lenjingradu, pa do slave velikog gitariste i sadašnjosti u Njemačkoj i dijelom u New Yorku. U Nestorovo pripovijedanje ravnomjerno su uključeni dijelovi dnevnika glavnog junaka o njegovim važnim godinama, kao što su one kijevske od 2012. do 2014. U preplitanju prošlosti i sadašnjosti glavnog lika prvi se put u jednom Vodolazkinovom romanu vide autobiografski elementi, kao što su odrastanje i školovanje u Kijevu te studiranje u Lenjingradu, i to na fonu historijskih događaja u Sovjetskom Savezu, Ukrajini i Rusiji.

Muzika nije jedina umjetnost važna u Janovskovljevom životu. Tako je Gleb, kad nikako nije uspijevaao zaspati, posezao za knjigama. “Pokazalo se da pravilno odabrane knjige nisu ništa slabije štitile od stvarnosti nego san.”¹ U diplomskom radu glavni junak piše o polifoniji, koju on prepoznaje ne samo u pripovjednim linijama radnje koja se odvija u različitim vremenima nego i u trenucima njihovog spajanja. Takve trenutke svaki čitatelj može spajati na svoj način i u romanu *Brisbane*.

Sin Ukrajinca i Ruskinje, Gleb pripada objema kulturama, ne dajući eksplicitno prednost ni jednoj od njih i moći će se bez napora preključivati s ruskog na ukrajinski i obrnuto. U godinama provedenim u Münchenu upoznaje i njemačku kulturu i služi se njemačkim. Kada su se Glebovi roditelji tek upoznali, njegova majka Irina pažljivo je slušala ukrajinske riječi koje je izgovarao Fedor, njegov otac, i tražila da joj ih prevodi, da bi kasnije, kada je počela doživljavati Fedorovu zamišljenost kao mrzovolju, kod nje su “nerazumljive riječi lijepog, ali tuđeg jezika počinjale izazivati dražljivost” (Водолазкин, 2019, str. 17). Oboje slučajno upisuju civilnu avijaciju. Ona je plavokosa i plavooka ljepotica, a on tamnokosi južnjak.

Naziv romana *Brisbane* nije povezan sa stvarnim australskim gradom. Metafora je onoga što se nalazi na drugoj strani Zemljine kugle. U razgovoru s Nestorom Gleb objašnjava da se to mjesto u njegovoj porodici smatralo rajem. Ako se posmatra šire, kaže Gleb, raj je velikim dijelom unutrašnje stanje (см. Водолазкин, 2019, str. 74). O odlasku u *Brisbane* i životu u tom dalekom gradu mašta Glebova majka Irina. Ona se dopisuje s čovjekom iz Brisbanea koji se zove James. Irina ga je zvala Cook. Pisao joj je (tako je

¹ Ako nije navedeno drugačije, prijevodi su autorski.

barem pričala Glebu) o osnivaču grada Tomasu Brisbaneu, o tome da je, osim naziva grada, u njegovu čast nazvan krater na Mjesecu. General je po struci bio astronom. Otkrio je više od sedam hiljada zvijezda. U slobodno vrijeme.

2. VIŠEJEZIČNOST I DVOJEZIČNOST

Pojmovi dvojezičnost i višejezičnost u sociolingvistici koriste se na osnovu vladanja dvama jezicima – vladanje maternjim i “drugim maternjim”, odnosno više od dvaju prirodnih jezika – vladanje maternjim, “drugim maternjim” i stranim jezikom. Maternji je jezik glavnog junaka u romanu *Brisbane* (Брисбен) ruski, drugi je maternji jezik ukrajinski, a njemački² savladava kao strani. U pripovijedanju su zastupljeni i pojedinačni primjeri upotrebe engleskog. Umetnute riječi iz engleskog jezika nisu prevedene, istaknute su grafički, tj. italikom³.

Autor polazi od postavke da je ukrajinski jezik općenito razumljiv ruskom čitatelju. Ipak, u fusnotama se nudi prijevod pojedinih riječi koje bi mogle čitatelju stvarati poteškoće u obliku u kojem se navode u izvornom jeziku. Autor kratko objašnjava osnovne razlike u izgovoru samoglasnika u dvama jezicima i izgovor suglasnika *z* u ukrajinskom jeziku (Водолазкин, 2019, str. 14).

Ako se, kako smatra Krysin, u jednojezičkoj zajednici diglosija odnosi na tipičan odnos žargon – književni jezik (Крысин, 1989, str. 76), onda bi u slučaju dvojezičnosti diglosija trebala podrazumijevati sposobnost preključivanja kodova standardnog jezika i njegove kolokvijalne varijante u

² Roman sadrži i manji broj primjera umetanja iz njemačkoga jezika. Komentirajući otvoreno Glebovu tehniku sviranja gitare, Mayer mu govori: “Ne možeš oduševiti nekom natprirodnom tehnikom. Nemaš čak apsolutni sluh (Nijemac je bio majstor davanja komplimenata). Ali Mayer je napravio pauzu i uzeo štíćenika za bradu. Imaš nevjerovatnu energiju, zračiš nečim, ono što se na njemačkom zove *Ausstrahlung*.” (Водолазкин, 2019, str. 388)

³ Нестор отпивает из кружки и проводит языком по губам.

– Глеб, дорогой, меньше всего я хотел бы, чтобы моя книга была историей успеха. Успеха в смысле *success*. Это было бы слишком просто.

– Тем более что жизнь никогда не бывает историей успеха. – Поднимаю кружку.

– Prosit!

– Даже твоя?

– Моя – особенно. (Водолазкин, 2019)

obama jezicima. To se odnosi upravo na glavni lik u ovom romanu. Rusko-ukrajinske jezičke relacije ogledaju se u romanu kroz likove Ukrajinaca koji govore ukrajinski, ali i ruski; tako ukrajinski govore Rusi kao, naprimjer, Galina, druga Fedorova žena.

Termin *višejezičnost*⁴ različito se tumači u savremenoj lingvistici. Tome dodatno doprinosi činjenica da je višejezičnost predmet i drugih društvenih nauka kao što su sociologija i psihologija. Iako je u posljednjih tri-desetak godina urađen veći broj istraživanja o funkcioniranju više jezika u društvu, uz neujednačenu terminologiju, jedan broj pitanja i do danas ostaje otvoren. Aktuelno je tako više poimanja dvojezičnosti i višejezičnosti⁵ koja posljednjih desetljeća dobijaju sve različitija i iznijansirana tumačenja. Pored toga, termini dvojezičnost i višejezičnost upotrebljavaju se u odnosu na osobe koje imaju različit nivo kompetencije u određenim jezicima. Neki lingvisti, npr. L. Bloomfield (1993), iznose snažne argumente uz tvrdnju da su bilingvalne samo one osobe koje u obama jezicima imaju približno onakve kompetencije kakve imaju izvorni govornici datih jezika. Prema većini istraživača, termin *dvojezičan* odnosi se na osobe koje se služe dvama jezicima, a termin *višejezičan* na osobe koje vladaju trima i više jezika. Dvojezičnost se danas uglavnom (Aronim, Hufeisen; 2009) određuje kao specifičan oblik višejezičnosti. Dvojezičnost i višejezičnost neki su od načina funkcioniranja jezičkog sistema, sposobnosti učenja ili usvajanja i upotrebe dvaju, odnosno nekoliko jezika. Lingvisti koji se bave trećim jezikom, B. Hufeisen (2010) i drugi, s pravom tvrde da se proces usvajanja trećeg jezika u određenoj mjeri razlikuje od usvajanja drugog, tj. značajan utjecaj na usvajanje trećeg jezika imaju prvi i drugi jezik. Treći se jezik u literaturi određuje uobičajeno kao jezik koji pojedinac usvaja kao treći. Na osnovu toga, kako smatraju Hufeisen (2010) i Sopata (2013), može se razumjeti učenje trećeg, četvrtog i narednih jezika. Danas se pod višejezičnosti smatra čovjekova vještina služenja više nego jednim jezikom, tj. vladanja dvama, trima i više jezika (Hufeisen, 2010; Sopata, 2013). Tako se osoba može nazvati višejezičnom ako koristi više jezika bez značajnih poteškoća i u stanju je preključiti se s jednog na drugi ako je neophodno, nezavisno

⁴ S kulturološkog aspekta ovim su se pitanjima bavili M. Bahtin (2012), J. M. Lotman (1996), G. Curtius (1975) i drugi.

⁵ M. Drkić (2015) "Lingvistička istraživanja višejezičnosti". *Književni jezik* (26/1-2): str. 173–190, Sarajevo: Institut za jezik

od toga zna li jednako dobro svaki jezik i nezavisno od načina i od dobi u kojoj ga je naučila (Lüdi, 2006, str. 19). U lingvističkoj poetici se pojam višejezičnosti može tumačiti šire, tj. kao prisustvo u umjetničkom tekstu, odnosno u jezičkoj dionici likova (pripovjedača) sredstava dvaju i više jezika – prirodnih, umjetnih, parajezika, kinetičkih, jezika kulture i drugih, a također miješanja jezika (Чувакин, 2014, str. 8). Jezikom Чувакин smatra bilo koji znakovni sistem čija se sredstva koriste u umjetničkom tekstu. Ovo polazište bilo bi dobra osnova za širu analizu Vodolazkinovog djela, tj. ako bi se, pored jezičkih, detaljno analizirali i drugi kodovi, kao što je muzički⁶ i jezik neverbalne komunikacije⁷: mimika i geste. To se naročito odnosi na ulogu koju imaju geste u životu glavnog lika, kojeg je na vrhuncu karijere zadesila Parkinsonova bolest. Opisom neverbalne komunikacije pojačava se emocionalnost i izražajnost jezika likova.

Postoje različiti pristupi definiranju bilingvizma. Ahmanova bilingvizam određuje kao savršeno vladanje dvama jezicima, sposobnost da se jednako koriste u određenim uvjetima komunikacije (1966, str. 120). Ruska lingvistica razlikuje dvije vrste dvojezičnosti: 1) dvojezičnost ili bilingvizam (engl. *bilingualism*, fr. *bilinguisme*, njem. *Zweisprachigkeit*, špan. *bilingüismo*), kao jednako besprijekorno vladanje dvama jezicima i 2) dvojezičnost kao diglosiju (fr. *diglossie*), kao obično nejednako vladanje dvama jezicima koji se koriste u različitim uvjetima komunikacije (1972, str. 98).

⁶ Kao posebna tema mogao bi se razmatrati muzički kod u romanu *Brisbane*. Funkcija kompozicija koje svira i sluša glavni junak kao slavan i poslije kao virtuoz koji napušta karijeru muzičara, notni zapisi, oznake tempa. Tome u prilog govori naredni primjer. Gleb je u Njemačkoj držao časove gitare i časove ruskog u istoj sali. Njegova učenica Beata brzo je naučila note kao i ruski alfabet. Gipkost prstiju trenirala je etidama, a gipkost govora brzalicama: *Жутко жуку жить на суку. Шла Саша по шоссе и сосала сушку. На дворе трава, на траве дрова.* (Водолазкин 2019: 348–349).

⁷ Živopisan primjer neverbalne komunikacije je scena s nastavnicom Lesjom Kirillovnom. Učenica koja se preziva Plačinda (Плачинда) krišom posmatra kako nastavnica u praznoj učionici svojim grubim glasom postavlja pitanja učeniku ili učenici, zatim sjeda na njihova mjesta u klupu i odgovara na pitanja oponašajući njihov način govora, glas, gestikulaciju. Učenicu Plačindu, prije svega, pogodile su dvije stvari. Prva, kada je Kirillovna odgovarala u ulozi same Plačinde, pravila je grimase, temperamentno gestikulirala, a na osnovu njenog pištanja bilo je jasno da učenica nije naučila lekciju. Druga, vrativši se na nastavničko mjesto, Kirillovna je ispitivanu učenicu zasula hrpom psovki. Ispričavši roditeljima o tome šta je vidjela, ostala je zatečena njihovom suzdržanom reakcijom. Mičući usnama, Plačinda-otac, promrmljao je kako je škola stvar općeobrazovna i da se poučavanje vrši u najrazličitijim pravcima (Водолазкин, 2019, str. 29).

Jezici u dvojezičkim sredinama u jednom periodu mogu imati skoro ravnopravne socijalne i funkcionalne uloge da bi se taj odnos promijenio u pravcu da se svaki od njih uglavnom koristi u određenim sferama i komunikacijskim situacijama. Koliko je dvojezičnost složen pojam govori i to da on ne ubuhvata samo situacije u kojima pojedinac vlada dvama različitim nesrodnim jezicima nego i slučajeve kada, uz standardni jezik, pojedinac vlada i nestandardnim oblikom jezika ili dijalekta – riječ je o takozvanom vertikalnom ili dijagonalnom bilingvizmu (И. Н. Жукова, М. Г. Лебедько, З. Г. Прошина, Н. Г. Юзефович; 2013, str. 38–39).

Termin diglosija Ch. Ferguson definira kao funkcionalnu hijerarhiju podsystema jednog jezika (v. u Ferguson, 1959, str. 325–340). Upravo na osnovu njene funkcionalnosti diglosija ne mora označavati samo pojavu u okviru jednog jezika; ona se može odnositi i na međujezičku interakciju. Diglosiju određuju uvjeti komunikacije; međutim, izdvajanje nivoa vladanja jednim ili drugim jezikom kao glavnog kriterija za razgraničenje ambivalentnih pojmova kao što su bilingvizam i diglosija ne odražava dovoljno činjenicu da u slučaju diglosije jezički varijeteti jezika imaju posebne komunikacijske funkcije. Dobro je poznat primjer uloge koju je u Rusiji imao francuski jezik u 19. vijeku i početkom 20. vijeka. Kada je početkom 20. vijeka prestao funkcionirati kao osnovni jezik plemstva, i dalje je služio kao obilježje pripadnosti elitnim krugovima. Tako su i neki od najznačajnijih ruskih pisaca odlično poznavali francuski, među kojima je najpoznatiji Tolstoj s ispisanim dijelovima *Rata i mira* na francuskom.

Objavlivanjem knjige U. Weinreicha *Languages in Contact (Jezici u kontaktu)* 1953. dolazi do prekretnice u istraživanjima jezičkih kontakata, a time i u analizama o *preključivanju kodova* (CS). Muysken, naprimjer, razlikuje preključivanje kodova (*code-switching*) i miješanje kodova (*code-mixing*). Prvi se pojam odnosi na upotrebu dvaju ili više jezika u okviru govornog čina, a drugi označava naizmjeničnu upotrebu jezika u rečenici (Muysken, 2000, str. 1). U svojoj konverzijskoj analizi P. Auer također postavlja razliku između preključivanja kodova i miješanja kodova (1998, 1999). Pojam *preključivanje kodova* u ovom radu uključuje promjenu jezika između rečenica, kao što je prisutno u dvojezičkoj konverzaciji, ali i u okviru rečenice. To podrazumijeva i prilično široko određenje koje su ponudili L. Milroy i P. Muysken (1995, str. 7), tj. alternativnu upotrebu dvaju ili više jezika koje koriste bilingvalne osobe u jednom razgovoru (Milroy,

Muysken; 1995; str. 7). U svakom slučaju, *code-switching* u velikoj mjeri zavisi od komunikacijskog konteksta, što je tipično za diglosiju. Izbor jezičkog koda⁸ zavisi, pored ostalog, od nivoa kompetencije u drugom jeziku i od jezičkog iskustva – vještine preključivanja s jednog jezika na drugi. Uloga svake od navedenih komponenti nije jednaka u svim situacijama. Neke su komponente ključne i direktno utječu na govornikov izbor jezika, druge su u manjoj mjeri vezane za upotrebu jezika, ali u oba slučaja izbor jednog jezika ili jezičko preključivanje nije ništa drugo nego reakcija na promjenu društvene situacije (Швейцер, 1982, str. 46).

Diglosija i plurilingvizam, tj. individualni bilingvizam i poliglosija rezultat su višestoljetne nacionalne heterogenosti u Ukrajini i Rusiji, posebno u nekim njihovim dijelovima. S lingvističke i sociolingvističke tačke gledišta danas je u Ukrajini stvorena interesantna situacija. Status se službenih jezika u Ukrajini mijenja, kao i sfere upotrebe ruskog i ukrajinskog jezika. Ukrajinski jezik u odnosu na ruski ima sve veću upotrebu u javnim sferama, a sve je zastupljeniji i u neformalnoj komunikaciji: u porodici, na ulici i slično. Kako tvrdi Курохтина, jedan je od glavnih pravaca savremene državne politike orijentacija na stvaranje ukrajinske jednojezičnosti (2020). Ukrajinsko-ruski regionalni bilingvizam posebno je zastupljen na istoku Ukrajine. Za razliku od masovnog bilingvizma, individualni je bilingvizam u najvećoj mjeri svjestan izbor pojedinca; često se radi o bilingvizmu od rođenja i komuniciranju u porodici. Važna je činjenica da nivo poznavanja stranog jezika nije moguće odrediti kao definitivnu kategoriju, jer se ta razina vremenom mijenja i moguće ju je “izmjeriti” testovima i drugim oblicima provjere samo u jednoj sinhroniji. Uz jezičko konkuriranje ukrajinskog i ruskog jezika, u jezičkom prostoru Ukrajine zastupljen je i suržik (суржик) – hibridni oblik jezika, tj. miješanje jezika, od fonetskog do sintaksičkog nivoa. Tako i nastaju riječi koje nisu dio leksičkog fonda ni ukrajinskog ni ruskog jezika. Upotreba suržika u svakodnevnoj komunikaciji, u porodici i sl. može otežati učenje i upotrebu standardnog jezika.

⁸ O teoriji jezičkih kodova vidjeti u: Крысин Л.П. 2000, с. 7.

3. JEZIK KNJIŽEVNIH LIKOVA KAO ODRAZ SOCIOLINGVISTIČKE SITUACIJE

U ovom se poglavlju razmatraju vizuelni načini bilježenja karakteristika jezika, prvenstveno govora likova koji ukazuju na strani akcenat, elemente regionalnog dijalekta, sociolekta, kao i individualne osobine jezika pojedinih likova. Istražuje se koliko navedene karakteristike jezika likova u romanu *Brisbane* odražavaju sociolingvističku situaciju vezanu za mjesto odvijanja radnje s ciljem postizanja autentičnosti karakterizacije uglavnom bilingvalnih likova. Za analizu su konsultirani ortoepski, objasnidbeni i drugi ruski i ukrajinski rječnici (v. u Literaturi).

U romanu važnu ulogu imaju fonetske osobine likova koji imaju različite nacionalne i jezičke identitete, rođenjem i dijelom života provedenim u određenim regijama i pripadnosti različitim društvenim grupama i socijalnom statusu. Međutim, u oblikovanju karakteristika izgovora likova, također, važnu ulogu ima obrazovanje i njihov profesionalni status. Glas osobe poseban je dio njenog karaktera, a važan je i u stvaranju utiska koji govornik ostavlja na slušatelje. Individualne karakteristike glasa podrazumijevaju raspon, glasnoću i melodiju, kao i emocionalno stanje govornika, pravilnost izgovora, moguće fiziološke nedostatke koji utječu na artikulaciju i drugi faktori.

Pričajući o svom životu pripovjedaču Nestoru i sam vodeći dnevnik, glavni lik sa sluhom muzičara, a na osnovu svoje bilingvalnosti i filološkog obrazovanja, naglašava nijanse u izgovoru likova, u oblicima riječi, značenjima i porijeklu riječi, stavljajući svoje junake u različite komunikacijske situacije.

Radnja romana počinje u sadašnjosti, u trenutku upoznavanja Gleba Janovskog s piscem Nestorom, koji obećava kako će napisati knjigu o Glebu koja će mu se, za razliku od drugih napisanih o njemu, svidjeti. Ritmično kuckanje u tremolu o naslon za ruku na stolici vraća Gleba u vrijeme prije nekoliko desetljeća kada je Fedor, njegov otac, kuckao u istom takvom ritmu provjeravajući sinovljev sluh prije upisa u muzičku školu. Tada Gleb počinje pričati Nestoru o svom životu. Sjeća se dugačkih očevih prstiju, zvonjenja tramvaja, zveketanja posuđa u kuhinji dok je pokušavao ponoviti zadani ritam. Nije uspio ponoviti melodiju nego samo slogove:

наба- -наба, наба-наба, наба-на... Zapamtio ih je jer su ga podsjećale na riječ *nana*. Otac je zamolio sina da ga oslovljava na ukrajinskom *tamo*, uz pripovjedačku napomenu da je malo ko u Kijevu tih godina tako oslovljavao očeve.

Nakon što su u muzičkoj školi procijenili da je Glebova ruka suviše mala za gitaru, prihvatio je prijedlog da uči svirati domru. Nakon majčine neodobravajuće reakcije na izneseni prijedlog, obašnjeno im je da može izabrati i domru s tri žice, ali da je ukrajinska ona sa četiri. Autor se i u izboru instrumenata igra nijansama; tako su u muzičkoj školi mogli biti Glebu predloženi, naprimjer, tradicionalno ukrajinski muzički instrumenti kao što su bandura (бандура) i kobza (кобза). Četiri žice ukrajinske domre⁹ naštimane su po kvintama (e2 - a1 - d1 - g), kao na violini. Upravo je violinu svirao Fedor. Zanimljivo je da i ukrajinski rječnici domru definiraju kao ruski tradicionalni instrument¹⁰.

Zadovoljan Glebovim pristankom da uči svirati domru, Fedor postaje blaži prema odsustvu (kako je on sam smatrao) sluha kod Gleba, uz tvrdnju da za sviranje domre apsolutni sluh i nije potreban te da bi se u *određenoj mjeri* sluh mogao i razviti (см. Водолазкин, 2019, str. 21).

Kao što će se vidjeti iz narednih primjera, pisac koristi niz načina u opisima izgovora likova: transkripciju izgovora stranog jezika, crtice, isticanje fontovima (često italikom), navodnike, komentare pripovjedača, komentare likova, kao i kombinacije ovih metoda.

Гліб... Федор налил себе полстакана вина и выпил в три глотка. Гліб, дитя моє, ти не створений для музики. Папа, не пей, попросил по-русски Глеб. Отец налил еще полстакана и сказал: п'ю, бо ти не створений для музики – перший з музичного роду Яновських. Заметил лежащую на столе хлебную корку и поднес ее к носу: прикро! Что такое *прыкро*, спросил Глеб. Прыкро – это досадно, сказала Ирина. Да, досадно, подтвердил Федор. (Водолазкин, 2019, str. 14)

⁹ О порijekлу i modifikiranju domre v. na: <http://domra.mywebteam.org/articles/ukraintskaya-domra-istoricheskie-retrospekii.html> (pristupljeno 2. 6. 2021).

¹⁰ Дóмра, и, жін. Російський народний щипковий музичний інструмент з дерев'яним корпусом овальної форми, схожий на мандоліну. *Самодіяльний оркестр на перони – дві гармошки, бубон, домра й гітара – весело награвав* (Юрій Яновський, Мир, 1956, str. 97). <http://sum.in.ua/s/DOMRA>, Словник української мови (pristupljeno 4. 6. 2021).

Fedor je sebi natočio pola čaše vina i popio ga u tri gutljaja. Glebe, dijete moje, ti nisi stvoren za muziku. Tata, nemoj piti, zamolio je na ruskom Gleb. Otac je natočio još pola čaše i rekao: pijem, jer ti nisi stvoren za muziku – prvi iz muzikalnog roda Janovs'kih. Opazio je koru hljeba koja je bila na stolu i prinio je nosu: *prikro!* Šta je to *prykro*, upitao je Gleb. *Prykro* – to je neprijatno, rekla je Irina. Da, neprijatno, potvrdio je Fedor. (Водолазкин, 2019, str. 14)

Prema očevoj želji, a bez protivljenja majke, Gleba su upisali u školu u kojoj se nastava izvodila na ukrajinskom. Prvi razred u školi, za razliku od ruskih, nije imao paralelna odjeljenja. Glebovo odjeljenje od 24 učenika bilo je sastavljeno od djece ukrajinskih pisaca i djece iz sela oko Kijeva. Sam Gleb nije pripadao ni jednoj od ovih grupa. Njegovo poznavanje ukrajinskog moglo se tada svesti na pojedine riječi koje je čuo od oca, ali ni djeca pisaca nisu znala sve ukrajinske riječi.

Когда на первом уроке классная руководительница Леся Кирилловна спросила, как по-украински будет *камыш*, ответ знали только деревенские. *Очерет*, произнес ученик по фамилии Бджилка. *Очэрэт*, зачарованно прошептал Gleb. Он с горечью подумал, что среди людей, знающих такие волшебные слова, ему делать нечего. (Водолазкин, 2019, str. 27)

Kad je na prvom času razrednica Lesja Kirillovna pitala kako se na ukrajinskom kaže *trska*, odgovor su znala samo seoska djeca. *Očeret*, izgovorio je učenik s prezimenom Bdzilka (Pčelica). *Очэрэт* (očèrèt), oduševljeno je prošaptao Gleb. S gorčinom je pomislio da među ljudima koji znaju takve čarobne riječi on nema šta raditi. (Водолазкин, str. 2019)

Riječ *очерёт* (vrsta trske) ima isti oblik i značenje i u ruskom (очерет) i u ukrajinskom jeziku (очерет), ima akcenat na istom slogu, ali se ne izgovara isto. Gleb, zapravo, ispravno izgovara riječ, a pripovjedač je bilježi onako kako je Gleb čuje i kako bi je on prenio u ruski jezik: *очэрэт*. Kad je u poziciji pod akcentom, ukrajinsko *e* izgovara se kao ruski samoglasnik [э]. Svi suglasnici ispred [e] izgovaraju se tvrdo. Iz ovog se primjera dobro vidi Glebov razvijen sluh; on čuje i izgovara riječ ispravno. Pokušavajući se poslije sjetiti zašto je na prvom času Lesja Kirillovna počela govoriti o trskama, Gleb misli da bi za to trebalo postojati neko objašnjenje, iako ne i nužno, jer su se u općebrazovnim ustanovama događale i neobjašnjive stvari (см. Водолазкин, 2019, str. 28).

Svaki čas ruskog jezika Lesja Kirillovna počinjala je od zagrijavanja, koja su, prema metodičkim uputama, uključivala brzalice. To je, u suštini, bila jedna, ali veoma tužna brzalica: *Жутко жуку жуть на суку* [Žutko žuku žit' na suku], koja izaziva naglašen osjećaj nelagode. Lesja Kirillovna obliživala je usne i pripremala se da pokaže uzoran izgovor brzalice. Na prvom *u* ona je glatko prelazila na zavijanje, a ni ostali glasovi nisu bili puno ljepši. Takvim je izgovaranjem brzalica gubila na brzini, ali je osjetno dobijala na jezivosti. Samo poslušavši Lesju Kirillovnu, osjećanja kukca mogla su se u potpunosti razumjeti (см. Водолазкин, 2019, str. 28–29).

U narednom primjeru razgovora koji se vodi tokom vožnje na očevu sahranu pisac naglašenu riječ u razgovoru razdvaja na slogove crticom, a italikom lične zamjenice *ja* i *mi* kao opoziciju posmatranja sebe kao pojedinca i identificiranja s cijelim narodom:

– Скажи, братику: ти Україну хоч трохи жалієш? Ти ж народився тут, виріє. В тебе серце не болить?

– Болит. Россия и Украина для меня – одна земля.

– Для нас – *не одна*.

– Порезе говори *мы*. Я значит гораздо больше.

Не отрываясь от дороги, он качает головой.

– Це, братику, вибач, твоя фантазія. Коли воюють тисячі, я не значить **ні-чо-го**¹¹.

– Стяжи мир, и тысячи вокруг тебя спасутся.

– Це ти... сам таке вигадав?

– Это Серафим Саровский. В нашем случае: мир между людьми начинается с мира в человеке.

– Серафим – росіянин, – смеется Олесь. - Не знаю, чи можна йому вірити. (Водолазкин, 2019, str. 310)

– Reci mi, brate: je li ti barem malo žao Ukrajine? Ovdje si se rodio, odrastao. Zar te srce ne boli?

– Boli. Rusija i Ukrajina za mene su jedna zemlja.

– Za nas – *nisu jedna*.

– Malo rjeđe govori *mi*. *Ja* znači puno više.

“Ne odvajajući pogled od ceste, on maše glavom.”

– To je, brate, oprosti, tvoja maštarija. Kada hiljade ratuju, *ja* ne znači **ni-šta**.

¹¹ Isticanje u boldu A. Lj. O.

- Pronađi mir u sebi i hiljade oko tebe bit će spašene.
- Jesi li ti ... to sam izmislio?
- Ovo je Serafim Sarovski. U našem slučaju: mir među ljudima započinje mirom u čovjeku.
- Serafim je Rus, – smije se Oles'. - Ne znam može li se njemu vjerovati.”
(Водолазкин, 2019)

Sljedeći primjer pokazuje odstupanje od ruske ortoepske norme – okanje, tj. izgovor samoglasnika *o* umjesto normiranog izgovora *a*:

(1973) Летом Глеб с Антониной Павловной ездили в Керчь. Жили у бабушкиных друзей в Кооперативном переулке. Два кооперативных *o* в восприятии Глеба соединялись с гулкостью парадного. И с прохладой, когдаходишь с раскаленной улицы. Эти два *o* были тем более раскатисты, что звучали как два *a* – у всех, кроме бабушки. Антонина Павловна по-вологодски произносила их как два *o*. (Водолазкин, 2019, str. 56)

(1973) Ovog ljeta Gleb i Antonina Pavlovna otputovali su u Kerč. Živjeli su kod bakinih prijatelja u Zadružnoj uličici. Dva zadružna *o* u Glebovoj percepciji spajala su se s bukom na glavnom ulazu. I s hladovinom, kada uđeš s užarene ulice. Ova dva *o* bila su tim više bučnija da su zvučala kao dva *a* – kod svih, osim kod bake. Antonina Pavlovna ih je na vologodski način izgovarala kao dva *o*. (Водолазкин, 2019)

Druga Fedorova žena Galina bila je dobar i nekoristoljubiv čovjek, što je čak i Gleb morao priznati. Fedor se na početku nije planirao oženiti Galinom, inače je ranije ne bi proglasio svojom rodicom, međutim, sve se promijenilo kad ju je bolje upoznao.

Svi koji su znali za Fedorov odnos prema Rusiji, čudili su se što je oba puta sklapao brak s Ruskinjama. Ovdje se opet pojavljivala riječ *složenost* – ovaj put u odnosu na Fedorov duhovni svijet u cjelini. U njegovom zavičaju, u Kamencu-Podoljskom, govorili su čak o *savladavanju*, istina, ne precizirajući koga ili šta. Najprije će biti *sebe* zato što za savladavanjem Galine nije bilo nikakve potrebe. Nastojeći još jače učvrstiti njihovu vezu, ona je nevjerojatnom brzinom naučila ukrajinski. Teško je ne pomisliti da se brzina zasnivala na razumnoj osnovi u obliku visoko postavljenog frikativnog *g*. Na ukrajinskom Galina nije razgovarala samo s mužem nego i sa svima ostalima koji su, naravno, govorili na ruskom. Ukrajinski je naučio i Jegor, pokazujući najčešće prilagodljivost: na ukrajinskom je govorio

samo u porodici. U svom novom položaju Galina je opstajala između dva vrlo teška muškarca, Fedora i Jegora, i trudila se ugoditi obojici, svakom na svoj način. (см. Водолазкин, 2019, str. 69)

Dan nakon dolaska, Jegor je počeo komandovati svima, od Gleba do Irine. Niko mu se nije suprotstavljao, opravdavajući vlastitu slabost činjenicom da je on gost. Određivao je sve, od toga šta praviti za ručak, pa i kako izgovarati g; Jegorov ruski odlikovale su fonetske karakteristike specifične za mještane Kurska: izgovor frikativnog [h] umjesto [g], s primjerima odstupanja od akcenatske norme, kao u primjeru: *звонит*. Inače, uvriježeno je negativno mišljenje o mentalitetu stanovnika Kurska, što je zabilježeno i u rječnicima. В. Даль о становницима Курске губерније пише да они припадају неком посебном племени, да је то радни народ, али препреден и зао (Даль, 1981, str. LXXI).

“Он объявил недействительным взрывное г на том основании, что в Курской области так не говорят. Также, по его сведениям, не говорили там *звонит* – только *звонит*. Когда Ирина в этом усомнилась, он стал требовать немедленной поездки в Курск и был готов Ирину сопровождать.” (Водолазкин, 2019, str. 66)

“Proglasio je nevažecim eksplozivno g на основу тога што тако не говоре у Курској области. Такође, по његовим saznanjima, тамо нису говорили *звонит*, него само *звонит*. Kad је Irina у то posumnjала, он је заhtijevao hitno putovanje у Курск и био спреман putovati заједно с њом.” (Водолазкин, 2019)

Odmah је почео zapovijедати у дворишту. Negdje се докопао украјинске бројалице, постројио је djecu и научио их њен sadržaj: “Вийшов Цуцик до болота, Кличе Жабу на роботу. Жаба каже: не піду! Цуцик каже: поведу! Жаба каже: в морду дам! Цуцик каже: в суд подам.” (Водолазкин, 2019, str. 66–67)

Jegorovim се novim prijateljima svidjela бројалица, прича о smutljivcu Cuci-ku и grubijanki Žabi, zbog dramatizma и čak nekog protesta protiv postojećег stanja stvari. Jegor nije научио kijevsku djecu samo бројалицу, научио их је како се skrivati, cijeniti и koristiti mrak. Pokazao им је како се у mraku могу skrivati drugačije него danju (см. Водолазкин, 2019, str. 67).

Brojalicom на украјинском одређивао се онај ко ће žmiriti, али је бројање и најављивање почетка traženja изговарано на rusком: *Раз, два, три, четыре, пять... Я иду искать...*

Dramatičan razgovor često obilježava naglašena emocionalnost, tako da je upotreba određenih jezičkih elemenata motivirana psihološki, stanjem uznemirenosti i umanjene samokontrole. Odstupanje od ortoepske norme ruskog jezika uzrokovano je fonetskom interferencijom¹² u kontaktu dvaju jezika:

“Долетают обрывки разговора, который идет по-русски: Катя украинского не знает. Ганна, кажется, тоже. В Лондоне мне это как-то не бросилось в глаза, но сейчас ею *рідної мови* все более очевидно. Ее русский, мягко говоря, тоже небезупречен – особенно то фрикативное *z*, которому она уже успела научить Катю. Русский, перенявший многое из украинской фонетики. От этого акцента избавиться чрезвычайно сложно, тут прочитать параграф учебника недостаточно – это вам не склонение существительного *путь*. Слыша речь Ганны, хочется отойти от нее еще дальше. Просто Элиза Дулиттл какая-то. Только вот я – не профессор Хиггинс». (Водолазкин, 2019, str. 141)

Dolijeću dijelovi razgovora koji se vodi na ruskom: Katja ne zna ukrajinski. Čini se, Ganna, također. U Londonu mi to nekako nije palo u oči, ali je sada njeno nepoznavanje *maternjeg jezika* sve očiglednije. Njen ruski, blago rečeno, također nije besprijekoran – posebno ono frikativno *g*, kojem je već stigla naučiti Katju. Ruski, koji je poprimio dosta iz ukrajinske fonetike. Tog akcenta izuzetno se teško riješiti, ovdje nije dovoljno pročitati odlomak udžbenika – nije vam to deklinacija imenice *put*¹³. Čuvši kako Ganna govori, želim se odmaknuti od nje još dalje. Jednostavno, nekakva Eliza Doolittle. Samo ja, eto, nisam profesor Higgins. (Водолазкин, 2019)

¹² Pored intenzivnih istraživanja interferencije jezičkih sistema, mnogi aspekti ove pojave i dalje ostaju nedovoljno istraženi.

¹³ Pisac Glebovom ocu prepušta komentiranje razlike u gramatičkom rodu imenica na primjeru udžbenika za ukrajinske škole. Za razliku od muškog roda imenice *путь* u ruskom jeziku, u ukrajinskom je *put* (*путь*) imenica ženskog roda. Na sinovljevo pitanje otkud to da je *путь* ona, otac mu na ukrajinskom objašnjava: ona je kao žena, meka i blaga, dok je ruski *put* oštar i nije za život. Upravo stoga kod nas ne može biti zajedničkog puta (см. Водолазкин, 2019).

Poslije sedam dana razmišljanja, on je Fedoru donio spisak ukrajinskih riječi muškog roda, suprotnih ženskom rodu u ruskom: *bol* (*біль / боль*), *razlomak* (*дріб / дробь*), *prašina* (*пил / пыль*), *posuđe* (*посуд / посуда*), *rukopis* (*рукопис / рукопись*), *Sibir* (*Сибір / Сибирь*), *pas* (*собака / собака*). Zamolio je oca da prokomentira i ove slučajeve. Je li iz gramatičkog roda proizlazilo da je *bol* u ruskom osjećaju mekša poput žene, a *razlomak* manji? Šta konačno govori to da je *pas* u ukrajinskom – *on*? Razmislivši neko vrijeme o spisku, Fedor je morao priznati da gramatička tumačenja imaju svoje granice (см. Водолазкин, 2019).

Izgovor i leksika koju koriste kćerka Anna i njena majka Ljudmila ima osobine kolokvijalnog, dijalekatskog i primjere iz nestandardnog¹⁴ ruskog jezika.

– Та какая ж она Ганна? Нихто ее так никогда не называл!

Запахивая на ходу халат, появляется Ганна.

– Анька, доця, – кричит Людмила (...)

– Засунь себе свой язык (...) Хабалкой была, хабалкой и осталась.

– Зато ты профэссор.

Посмотрев внимательно друг на друга, мать и дочь начинают улыбаться. Через минуту они обнимаются. Ганна соглашается быть Аней.

– Ма kakva je ona Ganna? Niko je nikad nije tako zvao!

Preklapajući u pokretu kućnu haljinu, pojavljuje se Ganna.

– Anjka, kćeri, – vrišti Ljudmila (...)

– Gurni svoj jezik sebi, znaš gdje? (...) Bezobraznica si bila si i ostala.

– Зато si ti profesor.

Nakon što su pažljivo pogledale jedna drugu, majka i kćerka se počinju osmjehivati. Nakon minute, one se zagrlе. Ganna pristaje biti Anja. (см. Водолазкин, 2019)

Naredni odlomci sadrže primjere preključivanja sa standardnog ukrajinskog na standardni ruski jezik i obrnuto:

Djed Mefodij, brinući se za unukovu duhovnost dok sam leži u bolnici, uzima Glebov dlan i govori na ukrajinskom:

“Хвилююся не за пальці твої, а за безсмертну душу. Не впадай, Глібе, у відчай.” (Водолазкин, 2019, str. 398).

Ne brinem se za tvoje prste, već za besmrtnu dušu. Ne padaj, Glebe, u očaj. (Водолазкин, 2019)

Govoreći o svom pogledu na suštinu života i potrebi usmjeravanja na sadašnjost, Mefodij se preključuje s ukrajinskog na ruski: “ты исходишь из того, что по ковру можно двигаться только вперед. Но это не так.

¹⁴ Anja ustane tako naglo da stolica iza nje padne.

– Odlazim!

– Anjka, šta je, prepila si?

– Ja prepila? Kako ste mi svi doku...li!

– I mama?!

– Ti – naročito. (см. Водолазкин, 2019, str. 168)

Развитие – это разворачивание чего-то свитого. Этого самого ковра.“ (Водолазкин, 2019, str. 398–399) (Ti polaziš od pretpostavke da se po tepihu može kretati samo naprijed. Ali to nije tako. Razvoj je razmotavanje nečega što je zamotano. Upravo tog istog tepiha.) (см. Водолазкин, 2019)

Kako bi prekinuo šutnju, Gleb govori da ponekad ni sam ne zna je li Rus ili Ukrajinac, ali on je to, zapravo, znao od djetinjstva: “Ти – це ти, Мефодий опять перешел на украинский. Як то співають: людина – як дерево, вона звідси і більше ніде.” (Водолазкин, 2019, str. 399) (Ti si ti, Mefodij je opet prešao na ukrajinski. Kao u onoj pjesmi: čovjek je kao drvo, on je odavde i više niotkud.) (Водолазкин, 2019)

Kad je naučio tehničke osnove sviranja domre, Gleb i Vera Mihajlovna počeli su razmišljati o estetskoj strani stvari.

Играй с нюансами, не уставала повторять ученику Вера Михайловна. Само слово *нюанс* Глеба завораживало. Оно было таким выразительным, таким утонченным, что не требовало уточнений. Играть с нюансами стало любимым занятием юного домриста.

“Igraj se nijansama, neumorno je ponavljala učeniku Vera Mihajlovna. Sama riječ *nijansa*¹⁵ Gleba je očaravala. Bila je tako izražajna, tako precizna da nije zahtijevala pojašnjenje. Igranje nijansama postalo je omiljena okupacija mladog domriste.” (Водолазкин, 2019)

Osjećaj za nijansu se ogleda i u izboru vlastitih ukrajinskih i ruskih imena likova u ovom romanu. Ona su zastupljena u Rusiji, Ukrajini, Bjelorusiji, ali i u drugim slavenskim zemljama i šire. Često imaju isti grafički oblik i u ukrajinskom i ruskom, uz određene razlike u izgovoru: Глеб¹⁶, Гліб, Федор, Ирина, Мефодий, Антонина Павловна, Леся Кирилловна, Катерина (prema: Екатерина), Олесь, (Александр), Егор (narodski prema: Георгий), Галина itd. Važno je napomenuti da se izgovor imena glavnog lika Гліб – Глеб razlikuje u dvama jezicima. Glas *z* na ukrajinskom

¹⁵ Pripovjedač ulogu nijanse ilustrira određenim brojem zvonjenja i opisom različitih zvukova zvona na vratima stana u kojem su, osim Gleba, njegove majke i bake, živjele još tri porodice: Пшебышевский, Яновский, Колбушковы, Винниченко. Broj zvonjenja određen je prema brojnosti posjeta svakoj porodici.

¹⁶ Глеб (...) [Ранее заимствование из сканд. яз. Ср. др.-сканд. Gudleifr; др.-герм. Gutleib; др.-русск. Гълѣбъ.] *Словарь русских личных имен. Н. А. Петровский.* 2011. https://dic.academic.ru/dic.nsf/personal_names/ (pristupljeno 10. 6. 2021)

izgovara se kao tvrdo *h*. Također, u imenu Галина i sl. Nastavnice muzike¹⁷ su Клавдия Васильевна i Лена (kratko i oštro, bez ikakvih deminutivnih sufiksa ili patronima). Jasno je i da porijeklo prezimena Яновский nije samo rusko¹⁸ niti ukrajinsko; u Ukrajini je često zastupljeno u obliku: Яновський.

4. ZAKLJUČAK

U radu su, pored ostalog, razmatrani vizuelni načini bilježenja karakteristika govora likova, prije svega, izgovor i leksika. U romanu važnu ulogu imaju fonetske osobine likova koji imaju različite nacionalne i jezičke identitete, rođenjem i dijelom života provedenim u određenim regijama i pripadnosti različitim društvenim grupama. Često se grafički ukazuje na strani akcenat, dijalekatska i socijalna obilježja, kao i na individualne jezičke osobine pojedinih likova. Analiza karakterističnih osobina jezika likova u romanu *Brisbane* pokazuje da te osobine, kao dio karakterizacije često dvojezičnih likova, dobro odražavaju sociolingvističku situaciju u zemlji u kojoj se radnja književnog djela dešava.

Korelacija ukrajinskog i ruskog jezika specifična je, prije svega, zbog historijskih veza među ovim narodima i dugogodišnje dvojezičnosti stanovnika Ukrajine. Uz primjere dijaloga na ukrajinskom, pisac nerijetko u fusnotama prevodi riječi na ruski. Jezičke karakteristike likova odražavaju izgovor, leksiku stvarnih govornika ukrajinskog i ruskog jezika u dvjema zemljama, uz primjere dijalekatske i društvene diferencijacije. Uvjerljivi su i uspješni primjeri diglosije u dijalozima koji sadrže kolokvijalna, dijalekatska obilježja, standardnu upotrebu i različita odstupanja od standardnog jezika. Dvojezičnost je dio autobiografskog Vodolazkinovog iskustva s doživljajem svijeta formiranom kroz odrastanje i školovanje u Ukrajini. Možda zahvaljujući piščevoj ranoj rusko-ukrajinskoj dvojezičnosti, djetinjstvu provedenom u Kijevu, pisac ne upotrebljava jezik kao konstrukt. Posmatrani iz perspektive dječaka ili već ostvarenog muzičara, likovi žive

¹⁷ Zbog predmeta koje su predavale u muzičkoj školi – Клавдия Васильевна: solfeggio, Лена: zanimljivu muzičku literaturu – prema prvoj je osjećao ljubav kao patnju, a prema drugoj ljubav kao zadovoljstvo.

¹⁸ Zanimljiva je podudarnost da se otac velikog pisca Nikolaja Gogolja Василий Афанасьевич prezivao Гоголь- Яновский (1777–1825). Iako je bio dvojezičan, Gogolj je pisao samo na ruskom.

živote koji se doimaju stvarno, u njihovim različitim upotrebama ruskog i ukrajinskog jezika – oni mu nisu tuđi. Efektnom upotrebom više jezika u istom tekstu u romanu je postignuta autentičnost i uvjerljivost umjetničkog svijeta. Da pisac nije vješto ukomponirao navedene elemente, njegova zamisao da napiše ovakav roman značila bi tek pretenciozan pokus.

Osim u dijalozima, u kojima su one očigledne, opis jezičkih pojava dio je i metajezičkih komentara likova ili pripovjedača, npr. komentiranje razlika u gramatičkom rodu pojedinih imenica u ukrajinskom i u ruskom jeziku, tumačenje značenja određenih glagola, etimologiju pojedinih riječi i drugo. Metajezički komentari u romanu *Brisbane* pokazuju piščevo znanje i sposobnost da skrene pažnju na ulogu jezika u životu pojedinca i društva, kao i na njegovu ulogu u umjetnosti. Roman ilustrira snažan filološki portret samog pisca.

IZVOR

Водолазкин, Евгений Германович, 2019. *Брисбен*. Редакция Елены Шубиной (Новая русская классика). Москва: АСТ.

LITERATURA

- Ахманова, О. С., 1966. *Словарь лингвистических терминов*. М.: Сов. Энциклопедия.
- Ахманова, О. С., 1972. Дихотомия «язык – диалект» в свете проблем современного билингвизма. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия // *Проблемы двуязычия и многоязычия*. Москва: Наука, с. 98–102.
- Білодіда, І. К. Ред., 1970–1980. *Словник української мови: в 11 тт.* / АН УРСР. Інститут мовознавства, Київ: Наукова думка.
- Aronin, L. & Hufeisen, B., 2009. *The Exploration of Multilingualism. Development of Research on L3, multilingualism and multiple language acquisition*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Auer, P., 1998. “Introduction. Bilingual conversation”. Revisited. U: Auer, P. ur., *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity*. London – New York, str. 1–24.
- Auer, P., 1999. “From code-switching via language mixing to fused lects: Toward a dynamic typology of bilingual speech”. *The International Journal of Bilingualism*, Nr 3, str. 309–332.

- Бахтин, М. М., 2012. *Слово в романе. – Языки славянской культуры, 2001.* Москва: Т. 3, с. 9–179.
- Bloomfield, L., 1993. *Language.* New York Holt: Rinehart and Winston.
- Curtius, E. R., 1975. *Die Französische Kultur: eine Einführung.* Bern: Francke.
- Чувакин, А. А., 2014. “Коммуникация в рассказах журнала «Новый мир»: Шукшин и современность”. *Сибирский филологический Журнал*, № 3, с. 6–13.
- Даль, В. И., 1981–1982. *Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 томах, Русский язык.* Репринтное издание. Москва. Т. I–IV.
Dostupno na: https://dic.academic.ru/dic.nsf/personal_names [10. 6. 2021] i <http://domra.mywebteam.org/articles/ukrainskaya-domra-istoricheskie-retrospekcii.html> [2. 6. 2021].
- Drkić, M., 2015. “Lingvistička istraživanja višejezičnosti”. *Književni jezik*, 26/1–2, str. 173–190. Sarajevo: Institut za jezik.
- Ferguson, Ch., 1959. *Diglossia // Word*, № 15, p. 325–340.
- Guberina, P., 1952. *Zvuk i pokret u jeziku: problemi ljudskog izraza.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Hufeisen, B., 2010. “Bilingualität und Mehrsprachigkeit”. U: Hallet, W., Königs, F. G. red., *Handbuch Fremdsprachendidaktik.* Seelze-Velber: Kallmeyer, str. 376–381.
- Курохтина, Т. Н., 2020. *Культурно-этническое двуязычие на Украине как результат длительного контактирования украинского и русского языков.* Институт славяноведения РАН Москва. Журнал: Славянский альманах № 1–2, с. 346–364. Dostupno na: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43776277> [24. 2. 2021].
- Крысин, Л. П., 1989. *Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка,* Москва.
- Крысин, Л. П., 2000. *Речевое общение в условиях речевой неоднородности.* Эдиториал УРСС. Москва.
- Milroy, L., Muysken P., 1995. *One Speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Muysken, P., 2000. *Bilingual speech: a typology of code mixing.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Lotman, Ju. M. / Лотман, Юрий Михайлович, 1996. *Внутри мыслящих миров: человек – текст – семиосфера – история.* Москва: Школа русской языковой культуры.
- Lüdi, G., 2006. “Multilingual repertoires and the consequences for linguistic theory”. U: Bührig, Kristin & ten Thije, Jan D. *Beyond misunderstanding: The*

- linguistic reconstruction of intercultural communication*. Amsterdam: John Benjamin, str. 11–42.
- Nöth, W., 2004. *Priručnik semiotike*. Prev. Stamać, Ante. Zagreb: Ceres.
- Петровский, Н. А., 2011. *Словарь русских личных имен*. Dostupno na: https://dic.academic.ru/dic.nsf/personal_names/ [10. 6. 2021].
- Sopata, A., 2013. “Dwujęzyczność, trójjęzyczność, wielojęzyczność: podobieństwa i różnice”. W: Puppel, S., Tomaszewicz, T. Red., *Scripta manent – res novae*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, str. 399–408.
- Швейцер, А. Д., 1982. “К проблеме социальной дифференциации языка”. *Вопросы языкознания*. Москва, № 5, с. 39–48.
- Жукова, И. Н., Лебедько, М. Г., Прошина, З. Г., Юзефович, Н. Г., 2013. *Словарь терминов межкультурной коммуникации*. Москва: ФЛИНТА: Наука.

THE LANGUAGE OF CHARACTERS IN VODOLAZKIN'S BRISBANE

Summary

The paper analyzes the linguistic features of literary characters in the novel *Brisbane* by contemporary Russian author Yevgeny Vodolazkin. His way of underlining pronunciation, use of vocabulary with dialectal, social and individual linguistic features is considered. The language characteristics of individual characters are largely determined by their bilingualism of Russian and Ukrainian, so many examples of switching language codes have been noted. The extent to which the language of the characters reflects the sociolinguistic situation in the country where the action of this novel takes place is carefully researched.

Key words: *Vodolazkin, literary characters, Russian language, Ukrainian language, bilingualism, multilingualism, code-switching, sociolinguistic*